

SIMON SKOVGAARD BOECK

Nyt lys på Jesu Barndoms Bog

Den danske folkebog, der i dag benævnes *Jesu Barndoms Bog*, bærer i Ghemens tryk fra 1508 den tidstypisk omstændelige titel “Hær begynnes aff Joachiam oc aff sancta Anna oc aff hwat slæct the ære fødth oc aff theris leffnet Oc saa aff Jomfrw marie leffnet oc aff wors herre ihesu barndom”.¹ Denne titel afspejler bedre end den efterreformatoriske og forkortede, at Maria spiller en hovedrolle i fortællingen. Folkebogen hører til blandt de mest læste middelaldertekster, og værket har haft et betydeligt efterliv også efter reformationen. Det behandles da også i de vigtigste litteraturhistoriske oversigter. Det er velkendt at den danske prosatekst i vid udstrækning bygger på digtet *Marienleben* af karteusermunken Broder Philipp fra 1200-tallets anden halvdel. Kildeforholdene er påvist af J.P. Jacobsen i indledningen til udgaven i *Danske Folkebøger* (1915, s. XXX–XXXVI), og forholdet er uddybet og nuanceret af Tue Gad i *Legenden i dansk middelalder* (1961, s. 248 ff.).²

Gad redegør for folkebogens kilder, der fordeler sig forskelligt på tekstens tre dele: Den første om Marias forældre og barndom bygger på

¹ Ghemens tryk citeres efter min udgave for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: <https://tekstnet.dk/jesu-barndomsbog/metadata>

² Se også oversigten over barndomsbogens baggrund og transmission i Kleivane og Óskarsdóttir 2019.

Boeck, Simon Skovgaard, editor, Society for Danish Language and Literature. “New Light on Jesu Barndoms Bog”. *ANF* 135 (2020), pp. 51–55.

Abstract: The influential Middle High German “*Marienleben*” (c. 1300) by the Carthusian Philipp von Seitz is known to be an important source for the Old Danish popular book on the life of Mary and the infant Christ, known as “*Jesu Barndoms Bog*”, first published in 1508 by the Dutch printer Govert van Ghemen in Copenhagen. The Old Danish version is probably based not on the Middle High German text, but on a Middle Low German (or even Middle Dutch) manuscript. In this article the manuscript Lübeck, Stadtbibliothek, Ms. theol. germ. 23 4° is presented as a better means of comparison than the Middle High German text. Even though Ghemen’s print is not based on a single source, the Lübeck manuscript and the Old Danish version share extra material not found in any other German version. This article, partly based on a new book by Christina Ostermann on the Middle Low German reception of “*Marienleben*”, argues that Ostermann’s book and the Lübeck manuscript should be a point of departure for future research into “*Jesu Barndoms Bog*”.

Keywords: Life of the Infant Christ, *Jesu Barndoms Bog*, *Marienleben*, Old Danish, Middle Low German.

DOI: <https://doi.org/10.63420/anf.v135i.27838>

Pseudo-Matthæus. Den anden del om Jesu fødsel til og med de hellige kongers besøg bygger på flere kilder: Matthæus- og Lukasevangeliet, *Marienleben* og Petrus Comestor. Kombinationen er enten foretaget af den danske bearbejder eller overtaget fra et forlæg. I *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* fremhæver Gad (1964, sp. 368) Marias puslen om barnet, som han mener afspejler en Birgittaåbenbaring. Tredje del om flugten til Ægypten og Jesu barndom i Nazaret følger *Marienlebens* tekst tæt, “der udvider Pseudo-Matthæus med mange nye detaljer. Dadelpalmen bøjer sig og de vilde dyr hædrer Vorherre, vi hører om røverfamilien, hvor røverkonens børn bliver helbredt af Jesusbarnets vaskevand” (Gad 1961, s. 249). Dette sidste er – som vi skal se – ikke helt nøjagtigt, faktisk omtale Philipp ikke røverfamilens barn; hos ham helbredes røverbandens medlemmer (Rückert 1966, v. 3024–3043).

Gad viser endvidere, at folkebogen opviser tilstrækkeligt mange fællestræk (og -fejl) med den noget ældre legendesamling *Hellige Kvinder* i håndskriftet Stockholm, Kungliga biblioteket K 4, vandmærkedateret til efter 1480 (Holt Larsen 1968; teksten er udgivet af Brandt 1859) til at de to tekster må gå tilbage til samme forlæg.

Som påpeget af Helge Toldberg (1962, s. 131) kunne Gad med fordel have inddraget den latinske barndomshistorie i håndskriftet København, AM 76 8°, vandmærkedateret til tiden ca. 1452–1466 (Ekström 2008; teksten er udgivet af Kroon mfl. 1993). Men en anden tekstversion trænger sig også på.

Folkebogsudgavens og den senere forsknings sammenholdning af den tyske og danske tekst har hidtil været henvist til at bygge på Heinrich Rückerts udgave af Philipps digt (1853, fotografisk optryk 1966). Det er metodisk utilfredsstillende at skulle bygge en sammenligning på en version som med allerstørste sandsynlighed ikke har været det umiddelbare grundlag for den danske oversættelse. Afstanden i tid og sprog mellem Philipps højtyske værk og Ghemens tekst er overordentlig stor, navnlig når man tager i betragtning at *Marienleben* hører til blandt de allermest udbredte tyske middelalderværker, og meget derfor taler for at Ghemen (eller hvem han nu har haft til at oversætte teksten) har benyttet en midtlednertysk eller midtlednederlandsk bearbejdning til sit formål (jf. også *Danske Folkebøger* I, s. XXXII n. 2).

En ny monografi om den midtlednertyske reception af *Marienleben* af Christina Ostermann (2020) giver mulighed for at se nærmere på dette aspekt af barndomsbogen. Bogens titel, *Bruder Philipps ›Marienleben‹ im Norden*, kunne måske forlede en til at tro, at også Ghemens version

omtales, men “Norden” er her Nordtyskland, og undertitlen lyder “Eine Fallstudie zur Überlieferung mittelniederdeutscher Literatur”. I betragtning af hvor mange andre aspekter af denne overlevering det lykkes Ostermann at inddrage, bør hun ikke klandres for at have ignoreret den danske version, der i forhold til de nedertyske oversættelser er en egentlig bearbejdning. Bogen redegør for et korpus af ni håndskrifter og fragmenter, der beskrives indgående fra kodikologisk, palæografisk og sproglig synsvinkel. Det giver anledning til interessante detailstudier.

Det springer navnlig i øjnene, at det omtalte røverbarn faktisk udgør et særtræk ved ét af de nedertyske håndskrifter, Lübeck, Stadtbibliothek, Ms. theol. germ. 23 4° (“Lü”), der som det eneste i hele den omfattende tyske *Marienleben*-overlevering har en substantiel tilføjelse til Philipps tekst (Ostermann 2020, s. 159).³ Ostermann udgiver og beskriver tilføjjelsen til omtalen af den hellige families ophold hos røverne, og hun søger dens kilder i en række latinske tekster, der dog ikke stemmer helt overens med Lü’s ordlyd. Denne passer derimod ganske fint til Ghemens, som det fremgår af denne sammenstilling:

	Philipp, beg. 14. årh. (Rückert 1966, s. 82)	Lü, 1489, bl. 62r–63r (Ostermann 2020, s. 210, 213, 215)	Ghemem, 1508, bl. d3r (tekstnet.dk; jf. <i>Danske Folkebøger</i> I, s. 59)
3010	des schâchers wîp macht ein bat und Marîn die muoter bat daz sî daz liebe kindelîn baden wolt und waschen sîn schoeniu unde wîziu glider:	des scekers wiff makede en bad vnde des was Marien to bat dar se dat leue cyndelin baden wolden vnde wasken sin sin scone witte reyne liff	redde henne eth bat oc bad henne bade sit barn tha tog iomfru maria oc løuede oc thoode thet welsignede barn ihesus thet skinde som sool
3015	des was Mariâ niht wider. vür guot sî daz gerne nam daz ir kint ze heile kam. sî sazt daz liebe kindelîn in ein batscheffelîn	dat was der sconen Marien lef vor gut ze gerne alle dat nam wat erme cynde to heile qwam ze sette date leue cyndelin an ein badevetelin	Røwerens husfrv hon redhe een skøn sæng met ræne klæder oc bath henne legge barnet ther i
3020	und batte im sînen reinen lîp, dar zuo half des schâchers wîp. ein schoene bette sî bereiten, daz liebe kint dar ûf sî leiten.	vnde bade zin reine witte lif dar to halpp des scekers wif eyn scone bedde ze beredde dat scone cynd dar vpp ze lede	

³ Ostermann redegør s. 96 ff. for håndskriftets skæbne. Det er skrevet i 1489 af en Hans Stortekare, om hvem meget lidt vides. Ligesom andre Lübeckhåndskrifter og -arkiver har det ført en tumultarisk tilværelse i det 20. århundrede, der længe har gjort det utilgængeligt for forskningen. Håndskriftet er nu digitalt tilgængeligt i faksimile på Lübecker Stadtbibliotheks hjemmeside: http://digital-stadtbibliothek.luebeck.de/viewer/image/Mstheolgerm423/5/LOG_0000/

3023,1	de zulue vrouwe hade en kind dat was boze also de vttsetescen zind myt deme hadde ze vngemak beyde dach vnde nacht	tha haffdhe røffuerens husfru eth barn och thet wor møget saart oc vdslaget hon lagde thet i thet samme vatn oc toode thet oc thet
3023,5	do Yesus vtte deme bade qwam de zulue vrouwe dat cynd nam vnde sette dat an dat vetelin tohand vorgink em de suke zin ze dankeden Yezum al tohant	fick strax bot oc blef heel
3023,10	dat zin gnade was em becad vnde hadde em dar scyn an deme suluen water zin siner gnaden hulppe scin	
	die schâcher die sî heten gevangen	do qwemen yn dat hus gegangen
3025	die kômen in daz hûs gegangen. der wâren in der selben stunt vünf unz in den tôt gewunt von den koufliuten die sî vâhen wolden, rouben unde slahen;	de sceker de ze hadden gevangen dat weren in der zuluen stund vyfe in den dat gewund van coppluden de wolden van wolden vnde berouen vnde dot slan
3030	wand sie heten sich gewert und geteilt mit in diu swert. sî wâren al von bloute rôtt und sêre wunt unz in den tôt. einer zuo dem schaffe trat	wente ze hadden zik gewerd vnde myt en delet dat zwerd ze weren alle van blode rod vnde alle gewunt bette an den dot eyn to deme water trad
3035	dâ daz kint het inne gebat und wolde mit dem wazzer weschen, dâ daz kint het inne gesezzen, sîne wunden. dô er gôz und daz selbe wazzer vlôz	dar dat cynd hadde inne badet vnde wolde zik in deme water waschen dar dat cind hadde inne setten zine wunden hadde do bogaten vnde dat zulue water vlod
3040	über al sîne wunden, die wurden in den selben stunden al gesunt und wol heil, daz was im ein grôzez heil. des nam sî alle michel wunder.	auer alle zine wunden ze worden an den zuluen stunden alle zund vnde wol heyl dat was em eyn grot heil des nemen se grot wunder

Røverepisoden optræder ikke hos Pseudo-Matthæus, men er tilføjet i enkelte versioner heraf. Ostermann henviser og citerer fra to. Versionen i AM 76 8° har ingen omtale af røvere under flugten til Ægypten.

Spørgsmålet er om Lübeckerhåndskriftet kan perspektivere nogle af de andre forskelle mellem *Marienleben* og Jesu Barndoms Bog, fx det plusstof, Jacobsen behandler i indledningen til udgaven (s. XXXIV f.). Efter Ostermanns detaljerede redegørelse for håndskriftets versbestand at dømme (s. 155) har Lü imidlertid ingen af de tilføjelser, Jacobsen nævner. Den kulturelt interessante ændring af Philipps *sabâot* til *søndag* hos Ghemen, som ifølge Jacobsen forlener skildringen af Jesus der giver lerbogene liv med “en egen hjemlig Colorit” (s. XXXV), må også stadig tilskrives den danske bearbejder; Lü har således *sabat*, *sabot* (bl. 84r).

Selvom fremkomsten af Lü altså kan kaste nyt lys over enkeltheder i Barndomsbogens forlæg, rækker det ikke ved den hidtidige opfattelse: den danske tekst er resultatet af en omfattende bearbejdning af flere kilder. Men for videre studier af Barndomsbogen udgør Lübeckerhåndskriftet og Ostermanns bog et vigtigt grundlag.

Litteratur

- A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century, Codex AM 76, 8°* udg. af Sigurd Kroon mfl. Bind 1–2. Lund 1993–2008.
- Bruder Philipps des Carthäusers Marienleben* udg. af Heinrich Rückert. Quedlinburg 1853 (fotografisk optryk, Amsterdam 1966).
- Danske Folkebøger fra 16. og 17. Århundrede* udg. af J.P. Jacobsen og R. Paulli. Bind 1. Kbh. 1915.
- De Hellige Kvinder, en Legende-Samling* udg. af C.J. Brandt. Kbh. 1859 (Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen I).
- Ekström, Per: Kodikologische Beschreibung der Handschrift AM 76, 8°. Ergebniss der Lagenuntersuchung und Datierung mit Hilfe der Papierzeichen, *A Danish Teacher's Manual...* Bind 2. S. 73–105.
- Gad, Tue: *Legenden i dansk middelalder*. Kbh. 1961.
- Holt Larsen, Birgitte: Datering af håndskrifter ved hjælp af vandmærker, *Danske Studier* 1968. S. 5–16.
- Kleivane, Elise og Svanhildur Óskarsdóttir: The Infant Jesus and his Mother in Late Mediaeval and Early Modern Scandinavian Book Culture, M. Kauko mfl. (red.): *Languages in the Lutheran Reformation: Textual Networks and the Spread of Ideas*. Amsterdam 2019. S. 151–172.
- Ostermann, Christina: *Bruder Philipps ›Marienleben‹ im Norden. Eine Fallstudie zur Überlieferung mittelniederdeutscher Literatur*. Berlin 2020 (Untersuchungen zur deutschen Literaturgeschichte, de Gruyter).
- Toldberg, Helge: [anm. af Gad 1961], *Danske Studier* 1962. S. 129–132.

